

LLUÍS QUINTANA TRIAS

*ELS TURISTES SÓN ELS ALTRES.
NOTES SOBRE EL DESCOBRIMENT DE LA COSTA BRAVA
EN LA LITERATURA CATALANA*

El 10 d'agost de 1904, Eugeni d'Ors diu en una carta a Amadeu Vives:

El meu pare m'ha ofert si volia anar a estiuejar un quant temps a Cadaqués; i jo, engrescat amb el plan, he comensat a pensar en mar i roques i coves i tot allò¹.

Previsiblement, aquest “tot allò” refereix al que tot seguit esmenta: els “llargs articles i moltíssims versos que en Marquina ha pogut dedicar-hi”. Ors al·ludeix al poeta Eduard Marquina que, efectivament, coneixia Cadaqués gràcies al seu matrimoni amb Mercedes Pichot, la filla petita d'uns veïns seus del carrer Montcada. Aquests veïns eren una curiosa família d'artistes, entre els quals Josep, molt amic d'un notari de Figueres anomenat Salvador Dalí, (futur) pare del pintor; Ramon, pintor, amic de Casas, Rusiñol i Picasso; i Maria, cantant d'òpera coneguda com a Maria Gay, nom del seu marit, Joan Gay². Els Pichot, cap a l'any 1900, s'havien decidit a fer-se una casa d'estiueig en aquell poble remot; l'orientació va ser proposada per Miquel Utrillo, que en va dibuixar la planta³. Utrillo, amb qui havia col·laborat Ramon Pichot en el projecte dels *Quatre Gats*, va pensar en una casa d'estiueig i aquesta instal·lació, i

* Dec a Joan de Déu Domènech algunes dades per a escriure aquest article. Vull agrair també els comentaris d'Enric Bou.

¹ Jaume Aulet, “Cartes d'Eugeni d'Ors a Amadeu Vives (1904-1906)”, *Els Marges* 34, maig 1986, pp. 91-107.

² Ian Gibson, “Salvador Dalí: el trasfondo catalán y familiar”, en *Dalí joven (1918-1930)*. Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, Madrid, Ministerio de Cultura, 1994, p. 17.

³ Comunicació d'Anna M. Sagi (març 2001). Vegeu també Joan Guillaumet, *Vent de tramuntana, gent de tramuntana*, Barcelona, Joventut, 1992, p. 114; I. Gibson, “Salvador Dalí: el trasfondo catalán y familiar”, op. cit., p. 53; Xavier Febrés, *L'Empordà com un món*, Barcelona, La Magrana, 1998, p. 177.

sobretot la decisió d'estiuejar a Cadaqués, representen tota una ruptura respecte a les convencions de la burgesia del moment, que fins aleshores s'havien limitat a traslladar-se, si anaven al mar, a uns pocs quilòmetres de Barcelona⁴. Marquina s'havia convertit en un enamorat d'aquell poble i, a través d'alguns reculls poètics com *Odas* (1900) o *Elegías* (1905), va contribuir molt aviat a crear aquest imaginari col·lectiu de "mar i roques i coves" de què parla d'Ors.

Van ser precisament els Pichot qui van invitar Ors a Cadaqués però, degut a l'overbooking de la nova casa, ell es va instal·lar a casa d'uns pescadors on Lídia, la mestressa, s'ocupava del seu manteniment. Al *Glosari*, Ors només hi va fer referències escadusseres, esmentant-lo com a lloc d'estiueig barat (per exemple a la glosa "Enfonsa't, Phileas Fogg" (25/VII/1907)), o bé com a símbol explícit del concepte "llibertat", com escriu a "El psicòleg al míting", una altra glosa de 1909⁵. D'aquella primera estada a Cadaqués, Ors no en va donar més notícia fins 50 anys després i en una versió peculiar: *La verdadera historia de Lidia de Cadaqués* (1954)⁶, que s'ha de prendre amb totes les precaucions que exigeixen el personatge, l'època i els anys transcorreguts. El que volem constatar aquí és com per Ors i per als seus lectors de *La Veu*, Cadaqués era un lloc exòtic i llunyà, mentre que, per als seus hostes, els Pichot, l'anada a Cadaqués no era més que un retorn als orígens, perquè Antònia Gironés, la mare del clan, tenia casa a Figueres però part de la família ja vivia a Cadaqués. És una història coneguda: el fadrister, i fins i tot l'hereu, són expulsats per la filloloxera cap a Figueres o Barcelona, i els descendents tornen al poble, però només com a estiuejants i, en aquest cas concret dels Pichot, amb una determinada sensibilitat estètica, més sensible a l'exotisme i als contrastos que no pas al benestar. L'estiueig a la costa de l'Empordà i del Cap de Creus no era inusual: Bosch de la Trinxeria, posem per cas, anava "als banys" a Roses, com veurem més endavant, però en cap cas se li va acudir fer-s'hi una casa. Per això, quan els Pichot aconseguien arrossegar algú a Cadaqués, només podia tractar-se d'intel·lectuals com Ors (1904), burgesos cultivats com la família Dalí (1909), o artistes com Picasso (1910).

En aquest article ens proposem explicar com un grup d'escriptors catalans van escollir la Costa Brava com a lloc de referència de la seva obra, a l'hora que, alguns d'ells, s'hi van instal·lar com a estiuejants. No sabem qui va ser el pioner, però tenim constància que, com els Pichot, eren sovint intel·lectuals d'origen empordanès però instal·lats ja als grans nuclis urbans els qui començaren a valorar aquesta zona. Així, per exemple, Joaquim Xirau, nascut

⁴ Glòria Soler, *L'estiueig a Catalunya 1900-1950*, Barcelona, Edicions 62, 1995.

⁵ E. d'Ors, *Obra catalana completa. Glosari 1906-1910*, Barcelona, Selecta, 1950, p. 1199.

⁶ E. d'Ors, *La verdadera historia de Lidia de Cadaqués*, Barcelona, José Janés, 1954.

a Figueres però resident a Barcelona, tenia casa a Llançà⁷, i Carles Rahola, resident a Girona, en tenia a Roses, tot i que era nascut a Cadaqués, on havia viscut només fins als tres anys⁸. No tinc referències de quan s'hi va instal·lar Alexandre Plana, la mare del qual era de Figueres, on ell havia fet el batxillerat⁹, però el 1927, en un article sobre El Port de la Selva, Josep Pla deia de Plana que era "l'amo del Port", tot i que, al final de l'article, declarava que era ell, Pla (que en d'altres articles s'havia manifestat com a fill de Palafrugell), qui havia fet conèixer aquella zona¹⁰. En qualsevol cas, aquests escriptors, professors, intel·lectuals... aportaven un "argument de model" (si ells hi van deu ser que val la pena) que va resultar fonamental a l'hora de posar-la de moda. Quan un editor com Zendrera (d'origen aragonès) es va fer una casa a Cadaqués als anys 30, la idea ja havia calat en una certa burgesia il·lustrada.

El descobriment

Anem, però, als orígens d'aquesta història¹¹. La Costa Brava es denomina així per primer cop el 1908, en uns articles de Pol, pseudònim de Ferran Agulló¹², el primer dels quals responia un altre article, aparegut dos dies abans, de Lluís Durán y Ventosa: "Tornem a parlarne. Les costes catalanes"¹³. En aquest article, més aviat desmanegat, Duran va plantejar les línies bàsiques del que havia de fonamentar el descobriment de la Costa Brava. Per començar, proposa reprendre "una de les qüestions magnes de Catalunya: la de ferla ser altra vegada una potencia marítima". Per això cal formar "la opinió pública", per exemple facilitant "viatges de recreu per les nostres costes y les de Mallorca", i posa els Caps de Creus, de Sant Sebastià i de Begur com a exemple de llocs

⁷ Jordi Maragall, "Record de Joaquim Xirau", *Convivium*, 26, Enero-Marzo 1968, pp. 115-122.

⁸ Narcís-Jordi Aragó i Josep Clarà, *Els epistolaris de Carles Rahola. Antologia de cartes de cent corresponents (1901-1939)*, Barcelona, Ajuntament de Girona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, pp. 14 i 171.

⁹ Iolanda Pelegrí, "Pròleg", dins Alexandre Plana, *Les valors del nostre renaixement*, Barcelona, Ed. 62, 1976, p. 5.

¹⁰ Josep Pla, "Viatge per Catalunya. El Port de la Selva", *La Nau*, 22 de novembre 1927, p. 6.

¹¹ Vegeu també Lluís Quintana Tñas, "Primitivisme i primarietat: la imatge de la Costa Brava en alguns autors catalans dels anys 20", in *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, pp. 845-59.

¹² Els títols eren "Per la costa brava, 12/IX/1908; "Pera fruir la costa brava" 15/IX/1908; "La gavia i els aucells" 7/X/1908, i "Els aucells de la gavia" 8/X/1908, tots quatre a la primera pàgina de *La Veu de Catalunya*. Els va reeditar a Ferran Agulló i Vidal, *Marines*, Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, 1917, p. 112 i ss.

¹³ *La Veu de Catalunya*, 10/IX/1908, p. 1.

per visitar tot comparant les seves “feréstegues altures” amb les de “la Costa Brava de Mallorca”. A més, argumenta Duran, la contemplació de la naturalesa és “un dels elements de major eficàcia d’educació moral” que serveix per contrarrestar “l’acció depriment de les grans urbs”. Aquestes costes, tot i que “literats insignes les han descrites a planes de prosa vibrant”, són gairebé desconegudes dels nadius, i encara més dels “forasters, els del interior d’Espanya y els que venen de l’extranger”, i tot per un problema ben humà: “medis fàcils de visitarles!”. Dit d’una altra manera: Duran proposava una operació mediàtica destinada a comercialitzar un producte turístic, a partir d’uns arguments no només estètics (la bellesa del lloc, la tradició literària) i morals (el descobriment del país, els beneficis del camp contra la ciutat), sinó específicament polític-econòmics (la reivindicació de la potència marítima medieval), tot exigint, perquè l’operació fos completa, unes inversions en infraestructura. Evidentment, al “llançament” del producte li faltava un suport oficial, i aquesta va ser la missió de Agulló, que de passada va aprofitar per trobar-li un nom “comercial”: Costa Brava.

La proposta de Duran no era pas del tot original: ja Miquel dels Sants Oliver havia publicat l’agost i el setembre de 1890 a *La Almudaina* els articles “Desde mi terraza (Páginas veraniegas)”, que es recolliren un any més tard a *Cosecha veraniega*, on plantejava la possibilitat de desenvolupar una indústria turística a Mallorca. I el 1906, dos anys abans doncs que Duran, quan Oliver va publicar *La ciutat de Mallorca*, el turisme hi era defensat per dues raons: pel desenvolupament econòmic que comportava, però també perquè podia servir per revitalitzar “un debat cultural” que aquelles terres necessitaven¹⁴. I aquest doble vessant reapareixerà en les observacions d’Agulló.

Agulló va respondre doncs a la “patriòtica excitació” de Duran amb una sèrie de quatre articles a *La Veu*, el primer dels quals va ser “Per la costa brava”. Agulló usa la denominació “costa brava” amb minúscules, tant al títol com en el cos de l’article, però el paral·lelisme és evident amb “la de Mallorca” i “la Costa d’Or que’s parteixen Italia y Fransa”. L’autor confon doncs la “Côte d’Azur”, a la qual es vol referir, amb una “Côte d’Or” que, en la toponímia del turisme francès, correspon a una altra zona: aquest error es deu probablement a què, a la “Côte d’Azur”, hi havia la “Corniche d’Or”, una carretera, construïda a instàncies del Touring-Club de France entre 1901 i 1903, que unia St-Raphaël a La Napoule, prop de Cannes, i que havia de ser una de les infraestructures fonamentals per al desenvolupament turístic de la zona.

¹⁴ Pilar Arnau i Segarra, *Narrativa i turisme a Mallorca (1968-1980)*, Palma, Edicions Documenta Balear, 1999, p. 74.

Quan després Agulló va recollir aquests i d'altres articles al llibre *Marines* (1917), l'error de la “Costa d'Or” va persistir, però la Costa Brava ja hi figurava escrita en majúscules ¹⁵. Agulló es va apropiat d'una denominació (la Costa Brava de Mallorca) que, segons l'*Onomasticon* de Coromines, remunta al 1543, però la intenció diguem-ne comercial (identificar una zona turística dispersa amb un topònim comú) anava més aviat lligada a l'ús del terme francès. Aquest terme va ser inventat, pel que sembla, per Stéphen Liégeard, un prohoms francès de la zona, que el 1887 va escriure un llibre anomenat *La côte d'azur* ¹⁶. La gràcia de l'invent és que el nom francès apareix quan ja la zona era un centre turístic important a Europa, mentre que Agulló proposa el terme abans d'iniciar l'operació.

En el seu primer article, “Per a la costa brava”, Agulló reprèn l'argument estètic de Duran, el que en podríem dir “clixé del marc incomparable”, afegint-hi el clixé de “terra de contrastos”: “brava y rienta, fantástica y dolsa (...) maridatge del mar y la terra”; hi afegeix un argument d'autoritat, tot citant Ruyra, Rahola, Masifern o Llaverias com a glosadors de la zona. En el segon article, “Pera fruir la costa brava”, Agulló va més al gra i reprèn la denúncia feta per Duran sobre la manca d'infraestructures. Primer, de comunicacions, tant en terra (tren) com en mar (vapor). Pel que fa al tren “de França”, critica que vagi per l'interior (el que segueix sent encara en l'actualitat la línia Massanet – Figueres – Port-Bou) i no, com seria lògic considerant la seva importància comercial, per una hipotètica línia Blanes – Palafrugell – Roses. “Però'l mal no té remey”, diu:

Avuy no hi ha més remey que construir línies tangents a la de França
per a comunicar la costa brava [sic, per a les minúscules] ab la gran
arteria catalana.

Si això s'ha de fer en terra, en mar s'ha de fomentar “el vapor”: manquen ports que facilitin “els desembarchs y els embarcaments”. Mentrestant, Agulló proposa solucions d'urgència: un tramvia elèctric i una bona carretera. Calen també infraestructures hoteleres i, finalment, “fer propaganda” adreçada no solament als barcelonins, sinó també “els estrangers y els forasters del interior de Barcelona [error per Catalunya o Espanya?]”. En els últims dos articles,

¹⁵ Ferran Agulló i Vidal, *Marines*. Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, 1917, p. 112 i ss. Sobre els orígens del topònim vegeu també Xavier Febrès, *Grans bores de la Costa Brava: les finques d'Aiguablava, Cap Roig i Mas Juny*, Palafrugell, Ajuntament de Palafrugell / Diputació de Girona, 1994, p. 12 i ss.; i Xavier Febrès, *Josep Pla, biografia de l'homenot*, Barcelona, Destino, 1997, p. 116 i ss.

¹⁶ Paris, Quantin, 1887. No he pogut consultar-lo.

Agulló denuncia la “carència absoluta d’esperit col·lectiu” entre els habitants de la zona, cosa que impedeix portar a terme el projecte; alhora, anuncia que hi ha molta feina a fer encara i insisteix en l’exemple d’altres zones turístiques: “no ha arribat l’hora de comprendre que la salvació de molts pobles de la Costa és la indústria dels forasters, de la qual viuen, no alguns pobles, sinó nacions enteres, com Suïssa.” No sabia la raó que tenia: vint anys després, LL. [Rossend Llates] seguia demanant millorar les indicacions de la carretera Cadaqués-Roses perquè “la locomoció automòbil, principal nodriment del turisme, en pateix enormement”¹⁷. Tot fa pensar, però, que Agulló (com abans M. dels S. Oliver) estava pensant en un turisme de luxe que, de fet, no arribaria a quallar mai perquè, com més endavant veurem, la Primera Guerra Mundial el va anorrear. Oliver encara va ser a temps de veure construir el Gran Hotel de Palma, però Agulló es va haver de conformar amb un turisme més mesocràtic.

El que estan proposant Agulló i Duran, fet i fet, és tornar-se a mirar el país d’una altra manera. Hi havia certament una tradició literària (les “planes de prosa vibrant”, a què al·ludeix Duran) que en celebrava el paisatge: *Marines i boscatges*, per exemple, s’havia editat cinc anys abans; la costa era gairebé un clíxe, com insinua el comentari malèvol d’Ors a propòsit de Marquina. Però ara, aquest paisatge serà a l’abast, gràcies als transports que els dos articulistes proposen, i es convertirà en un objecte de consum. Paral·lelament, uns escriptors en faran un objecte estètic diferent.

Què és doncs la Costa Brava? Com a terme pròpiament comercial, no té una entitat geogràfica, però els geògrafs l’han acabat incloent en les seves descripcions. Badia i Homs, en la seva monografia sobre l’Empordà, constata “la implantació [del terme] a nivell popular, malgrat la seva artificiositat, els seu encert dubtós i la manca de tradició i d’arrel històrica”, i el defineix com “la costa empordanesa, juntament a la que correspon a la comarca de la Selva”, és a dir un continuum que va de Port-Bou a Blanes¹⁸. Ja Pau Vila havia definit molt bé les característiques de la Costa Brava en un article sobre Tossa de la sèrie que va publicar a *La Publicitat* durant els anys 30 i que va reunir el 1962 amb el títol *Visions geogràfiques de Catalunya*:

Al llarg dels penya-segats de la Costa Ardida i de la Costa Brava s’obren algunes badies ben acollidores, que han estat des de temps remots, indrets propicis al poblament coster: Cotlliure, Portvendres, Banyuls,

¹⁷ LL[ates, Rossend], “Per al foment del turisme”, *La Publicitat*, 25 de setembre 1928, p. 1.

¹⁸ Joan Badia i Homs, “L’alt Empordà. El baix Empordà”, a *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1981, Vol. 4, p. 250.

Llançà, El Port de la Selva, Cadaqués, Sant Feliu de Guíxols, Tossa... / En general ofereixen idèntics elements fisiogràfics de fixació: un turó avançat a la mar, un torrent o riera proveïda d'aigua als inicis, i un hemicicle de muntanyes més o menys isolador per la banda de terra. Són viles closes terrassanes, però obertes com a nuclis mariners; en la mar tenen llur raó d'ésser.¹⁹

No he trobat enlloc més referències a la "Costa Ardida" de què parla Vila; en tot cas, és important constatar que, vistos els trets comuns que ell destaca, potser hi ha alguna cosa més que una denominació turística al darrer, potser hi ha trets geogràfics i, per tant, culturals comuns a totes les poblacions sobre les quals escriuran els nostres poetes als anys 20.

Segons Agulló, l'origen de les seves reflexions era un viatge fet al voltant de Mallorca "desde bordo d'un bon vapor" el mes de juny amb Duran i d'altres amics. Aquest viatge, que va recollir després a *Marines* en la narració "Diari d'a bordo", és important sobretot pels viatgers que l'integraven (Agulló, Ventosa Calvell, Puig i Cadafalch i Pere Rahola)²⁰, ja que reunia alguns prohoms de la Lliga i sembla clar que, a més d'apreciar-hi els valors estètics, aquella gent, no gaire propensa a perdre el temps, deuriem descobrir-hi les possibilitats turístiques, no només de la Costa Brava de Mallorca sinó de la seva, la catalana. Aquesta valoració comercial de la Costa Brava va anar paral·lela a d'altres esdeveniments, que en destacaven el valor alhora cultural i estètic, dos components sovint lligats en qualsevol empresa turística. El cas més evident són les excavacions d'Empúries, iniciades el 1907 i convertides desseguida en primera plana dels diaris. Quan el 1908 Casellas, per exemple, parlava d'Empúries, evidentment reivindicava una obra cultural però també hi havia un intent de recordar l'interès paisatgístic que podia tenir "l'espectacle decorat per naturals meravelles."²¹ Però també hi havia en aquella època un interès més o menys manifest en les possibilitats de la indústria turística, que ja el 1906 Carreras Candi havia vist en un viatge a Itàlia²².

Si Agulló esmentava Suïssa i la Costa Blava, era perquè d'allà, sobretot de la segona, en treia el model. Només que allà, l'invent durava des de feia molt de temps. Els primers anglesos estan documentats des de 1731, i des de 1787

¹⁹ Pau Vila, "Una vila mil·lenària de la costa: Tossa", In *Visions geogràfiques de Catalunya*, Barcelona, Barcino, 1962, p. 44.

²⁰ Xavier Febrés, *Grans bores...*, p. 13.

²¹ Raimon Casellas, "A propòsit de l'excavació d'Empúries. El plaer de descobrir", *La Veu de Catalunya*, 7/IX/1908.

²² Joan de Deu Domènech, *Mirant enfora: cent anys de llibres de viatges en català*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, pp. 37-38.

ja hi ha establerts un centenar de famílies, que s'hi queden els mesos d'hivern. A llarg del segle XIX, i especialment des de l'arribada del tren el 1864, s'hi va establir l'aristocràcia i l'alta burgesia d'Europa en els palaus i grans hotels que s'obren arreu²³. Dins d'aquesta línia arquitectònica, s'entén que s'encarregui a Domènech i Montaner la construcció del Gran Hotel de Palma de Mallorca, inaugurat el 9/II/1903 amb un discurs de M. dels S. Oliver, que consagra així la seva dedicació al turisme de Mallorca²⁴. Tot aquest món se l'endú, com tantes altres coses, la Primera Guerra Mundial, i des d'aleshores una altra mena de turisme, un turisme de classes mitjanes, que prefereix uns hotels més accessibles o, simplement, els apartaments, s'apodera de la zona.

Tot fa pensar que Agulló, que escriu abans de la catàstrofe del 14-18, vol atraure l'aristocràcia, però en tot cas, els "tramvies elèctrics" que proposa i que haurien de suplir la manca d'una inexistente línia de tren Massanet-Blanes-Palafrugell, estaven inspirats dels que, a la Costa Brava, lligaven entre si les diferents poblacions, i servien també per a unes classes sense tants recursos.

No podem establir aquí la fortuna immediatament posterior de la designació Costa Brava. De tota manera, als anys 30 el topònim no sembla traspasar les barreres locals, encara que la zona hagi estat admirada per gent vinguda d'arreu. Aquest podria ser el cas de García Lorca que havia conegut Cadaqués gràcies a Salvador Dalí i l'havia celebrat a l'"Oda a Salvador Dalí" (1926) però que, quan va voler evocar la llum i el món mediterrani a "Tu infancia en Menton" dins de *Poeta en Nueva-York* (1929-1930), va preferir la Côte d'Azur (que García Lorca probablement no coneixia però que alguns estiuiejants cosmopolites com Blasco Ibáñez havien posat de moda) abans que Cadaqués, encara il·localitzable en l'imaginari col·lectiu. En qualsevol cas, uns estiuiejants selectes estaven arribant poc a poc a aquestes poblacions de la Costa Brava, i van ser els seus articles, poemes, narracions... els que van posar de moda la zona.

És clar que aquí també hi havia una tradició. Hem comentat que el 1887 Bosch de la Trinxeria, per exemple, explica les seves estades a Roses a la temporada de banys, amb gent d'arreu de Catalunya (concretament, els protagonistes de l'episodi narrat són un matrimoni d'Olot), que repeteixen el ritual de l'estiuellant: es banyen, van a veure arribar el peix, acompanyen els pescadors a pescar, es queixen dels mosquits...²⁵ Res que no veiem fer ara. Noguer

²³ Roger Livet, *Atlas et géographie de Provence, Côte d'Azur et Corse*, Ed. by Louis Papy, Paris, Flammarion, 1978, p. 167.

²⁴ Pilar Arnau i Segarra, *Narrativa i turisme a Mallorca (1968-1980)*, p. 99.

²⁵ "Roses. Una temporada de banys de mar", in Carles Bosch de la Trinxeria [1887], *Records d'un excursionista*, Barcelona, Selecta, 1978, pp. 235-247. Vegeu també J. Víctor Gay: "Els primers forasters, no pas turistes", en *Una història de la Costa Brava*, Girona, Diari de Girona, 1993.

y Bosch, en una guia publicada l'any següent, el 1888, proclama les virtuts turístiques de Cadaqués ("sumamente a propósito para pasar en ella la temporada de verano") i del Port de la Selva ("un sitio ameno para pasar la temporada de verano")²⁶. Trenta anys més tard, l'estiueig està plenament instal·lat. Per això, el 1917, *Resurgiment* anuncia: "Port de la Selva. Enguany ha estat numerosíssima la colonia estiuenca. Moltes famílies no han pogut venir per falta de cases per llogar"²⁷.

Francesc Roca ha estudiat els orígens de la indústria turística a Catalunya i, en concret, el que ell anomena "el fenomen Costa Brava". Les bases es posen, diu, als anys 30 "on convergeixen molts camins de la modernitat", entre els quals "el noucentisme mediterrani" i "els avantguardismes de Tossa a Port de la Selva, passant per Cadaqués, generadors d'escàndols i publicitat."²⁸ Tot i que els elements que aporta Roca són prou indicatius, cal tenir en compte que, d'una banda, el fenomen, com hem anat veient, és anterior als anys 30 i, de l'altra que, com intentaré demostrar aquí, l'avantguardisme, almenys en el camp literari, és només una de les propostes, i no pas la majoritària. Fins i tot en el camp de la pintura, que nosaltres no tractarem, l'avantguardisme de Picasso a Cadaqués o de Chagall a Tossa conviu amb propostes més noucentistes com les de Gimeno o Benet.

Qui eren aquests "moderns", allora escriptors i estiuejants. que s'establien a la Costa Brava? Vegem-ho. Abans que res, però, tinguem en compte les dificultats a arribar-hi²⁹, que indignaven Agulló però que resultaven una virtut afegida per als els nostres escriptors-estiuejants, que aprofitaven cada ocasió per destacar la seva feina pionera com a descobridors de paratges verges. A part de la petita vanitat de l'iniciat enfront dels llecs, hi havia probablement en els seus comentaris una maniobra destinada a valorar la qualitat del producte que en un lloc així havien produït. Per exemple, en una de les "Enquestes de La Nau" iniciades per aquest diari quan tot just acabava de sortir, trobem Alexandre Plana contestant així a la pregunta "Què heu fet durant aquestes vacances?" (és a dir, les de l'estiu de 1927):

No sóc dels qui saben aprofitar les seves vacances. Aquest estiu, a Port de la Selva, la mar, la llum, les muntanyes i les converses dels pescadors,

²⁶ Ramón Noguer y Bosch, *Guía de Figueras y pueblos del Ampurdán*, Figueres, Alegret y Compañía, 1888, p. 177 i 175, respectivament.

²⁷ "Informació general de Catalunya", *Resurgiment*, 4, novembre 1916, p. 59.

²⁸ Francesc Roca, *Tèories de Catalunya. Guia de la societat contemporània*, Barcelona, Pòrtic, 2000, p. 468.

²⁹ Vegeu per exemple, Ian Gibson, *La vida excessiva de Salvador Dalí*, Barcelona, Empúries, 1998, p. 75.

m'interessaven més que el plec de quartilles que me n'havia endut per a revisar. Eren quartilles d'una novel•la. El títol no el puc dir encara, el definitiu el deixo sempre per a fixar-lo darrerament. Amb tot, he escrit capítols nous i n'he refet d'altres. I, al marge, uns versos per a emmagatzemar.³⁰

La coqueteria de l'escriptor hi és evident. No ha treballat gens però, en el fons, sí que ha fet, i molt, i el lector pot estar segur que el producte serà bo, perquè les fonts d'on ha begut l'escriptor són bones: naturalesa idíl•lica i gent del poble, una recepta romàntica que remunta a la poesia "ingènua" de Schiller, més una variant "marina" de l'antiquíssima tradició en què el poeta es presenta a si mateix com a pastor, apartat dels tràfecs mundans, que remunta a la primera ègloga de Virgili. Dit sigui de passada, aquestes converses amb els pescadors sobreentenien una familiaritat que d'altres testimonis posen en dubte: el sobrenom de "culs-blancs" amb què eren denominats aquests estiuejants, com recull l'anecdolari de Foix³¹, denota no només una desconfiança davant el nou vingut sinó també una desconfiança de classe. Anar vestit de blanc a l'estiueig era una moda ("I shall wear white flannel trousers, and walk upon the beach", apunta T. S. Eliot a "The Love Song of J. Alfred Prufrock", de 1917) però ja Thorstein Veblen havia demostrat que la moda dels rics havia de recordar tothora que els seus usuaris no es dedicaven a cap feina productiva³², i és clar que un pescador vestit de blanc no feinejarà amb comoditat.

Plana, és clar, s'inscriu en una tradició que podríem denominar "els turistes són els altres" que té il·lustres representants, entre els quals destaca Santiago Rusiñol a París. E. Cueto ha mostrat com Rusiñol s'esforça de manera sistemàtica a diferenciar-se dels turistes en els seus escrits des de París, que comencen amb els articles de la sèrie "Desde el Molino", publicats a *La Vanguardia* entre 1889 i 1893. No és difícil traslladar la relació que Cueto estableix entre Rusiñol, París i els lectors del diari amb la que s'estableix entre Plana (o d'altres autors), El Port de la Selva (o tota la Costa Brava) i els lectors de *La Nau* (o *La Publicitat* i altres publicacions periòdiques i productes editorials)

To the average middle-class reader of *La Vanguardia*, who were more likely to visit Paris as ordinary tourists than as Bohemians or dandies,

³⁰ "Enquestes de la Nau. Alexandre Plana", *La Nau*, (3 d'octubre 1927), p. 10

³¹ Manel Carbonell i Carmen Sobrevila, *J.V. Foix: cinc rutes literàries*, Argentona, L'Aixernador, 1993, p. 99.

³² Thorstein Veblen, *Teoría de la clase ociosa*, México, Fondo de Cultura Económica, 1966, p. 176.

Rusiñol's pictures would have been appealing because they seemed to offer an authentic vision unavailable to them as uninitiated visitors.³³

Què empenyia Plana i els seus companys, que tots seguit veurem, a anar a la Costa Brava? El Mediterrani, dins de la tradició del Modernisme espanyol, era un lloc d'alliberament, una "tierra prometida" com la denomina el narrador de *El Mayorazgo de Labraz* (1902) de Pío Baroja, en l'epíleg de la novel·la, quan els seus personatges, el Mayorazgo i la seva acompanyant, significativament anomenada Marina, veuen per fi el mar. Però per als nostres escriptors era alguna cosa més; era, com en un altre lloc he intentat explicar³⁴, un paisatge i uns habitants que sustentaven un discurs nou, el discurs del primitivisme. El primitivisme va ser una "revolta radical", tal com l'ha denominada Gombrich, que (des de principis del segle XX però amb un alè ja iniciat al XIX), va atemptar contra la representació de la natura tal com s'havia establert fins aleshores; una representació considerada "Kitsch" contra la qual l'única alternativa era un art "subjectiu" i "sincer", segons les expressions usades a l'època³⁵. Aquest nou art s'inspirava en tradicions i llocs oblidats o menystinguts: l'art negre, és clar, però també l'art folklòric. Per als escriptors que es van donar a conèixer en aquests anys i que sortien d'una època molt marcada pel noucentisme, el primitivisme els donava moltes possibilitats.

En primer lloc, els permetia un retorn als orígens, moviment característic quan s'intenta sortir d'una etapa de fort dirigisme. En segon lloc, participaven en la recuperació del país, en un moment en què la Dictadura de Primo de Rivera amenaçava la continuïtat de la cultura catalana. En tercer lloc, s'integraven dins d'un corrent, el primitivisme, que a Europa ja estava establert des de més de vint anys però que no havia perdut gens d'empenta. En quart lloc, es desmarcaven d'una tradició que, si bé era ambigua en el cas del noucentisme, era notòriament anti-moderna en els autors del segle XIX, que havien insistit sempre en les arrels gregues, clàssiques, etc. de la terra. Aquesta descoberta, doncs, s'expressava sobretot en una nova consideració del paisatge especialment aspre i inhòspit de la Costa Brava, i en una exaltació de la vida

³³ Elena Cueto Asín, "Santiago Rusiñol in Paris: The Tourist Travel Writer", *Catalan Review*, XVI, 1-2 2002, p. 97

³⁴ Lluís Quintana Trias. "Primitivisme i primarietat: la imatge de la Costa Brava en alguns autors catalans dels anys 20"; "Identitat mediterrània i primitivisme: el paisatge de la Costa Brava als anys 20", Presentat al 19. Deutscher Katalanistentag. 19è Col·loqui Germano-Català. Normen und Identitäten. Normes i identitats, Köln/Colònia, 6-9. 6. 2003, (en premsa).

³⁵ E. H. Gombrich, *The Preference for the Primitive. Episodes in the History of Western Taste and Art*, London, Phaidon, 2002, p. 218. Vegi's també Jill Lloyd, *German Expressionism: Primitivism and Modernity*, New Haven & London, Yale University Press, 1991.

dels seus habitants, presentats sota la forma, evidentment estereotipada, d'una vida "elemental". No era una invent seu: l'irlandès John Synge i el francès Paul Gauguin ja havien "descobert" la Bretanya francesa a finals del XIX; els pintors expressionistes alemanys del grup del Brücke s'havien instal·lat a les llacunes de Moritzburg els estius de 1909, 1910 i 1911; els pintors d'avantguarda francesos s'establien al Mediterrani: Matisse i Signac a St. Tropez (1904), Picasso i Derain a l'Estaque (1906); i també alguns escultors catalans havien efectuat aquesta anada als orígens³⁶. En tots aquests casos l'objecte admirat, presentat com a lloc salvatge i primitiu, sofreix una mistificació: com diu James F. Knapp a propòsit de Gauguin i Synge, "[Brittany] celebrated primitivism is in fact a urban creation."³⁷

L'element impulsor, insistim, és secundari. Pot ser, com veurem aquí, una campanya turística combinada amb la tasca pionera dels fills del país traslladats a Barcelona. En canvi, per al cas de, Gauguin i Synge l'impuls pot ser, segons proposa Knapp, les novel·les exòtiques de Pierre Loti³⁸. S'entén en qualsevol cas que, com veurem tot seguit, els autors de la Costa Brava insisteixin a desmarcar-se de l'operació turística. D'una banda, perquè això desvirtuava, o frivoltzava, el seu descobriment i l'explotació estètica que en treien. De l'altra, perquè l'adotzenament del turisme afectava directament l'atractiu "comercial" de la seva obra. I també funcionava, és clar, aquell dandisme que Cueto trobava en Rusiñol i que duia Plana a preferir "les converses dels pescadors" a la rutina dels altres estiuejants i dels qui saben "aprofitar les seves vacances".

Tot i que va acabar sent nomenat fill adoptiu del Port de la Selva³⁹, Alexandre Plana no n'era l'únic turista: dos anys abans d'aquestes declaracions, ja s'havia publicat *La Costa Brava. Album-Guia*, que incloïa aquestes i altres poblacions. Al prologuista de la guia, anònim, no li calia especificar que el títol referia a la "Costa Brava" de Catalunya i no a la de Mallorca: la proposta d'Agulló estava arrelant. El pròleg oblida o ignora la història de la paraula i s'empara en una tradició estrangera, tot indicant que a França hi ha les denominacions Costa de Gràcia, Costa d'Esmaragda, Costa d'Argent i Costa "d'Azur". Finalment, justifica la publicació de la guia amb un argument on

³⁶ Respectivament: James F. Knapp, "Primitivism and Empire: John Synge and Paul Gauguin", *Comparative Literature*, 41, 1989, p. 57; Jill Lloyd, *German Expressionism: Primitivism and Modernity*, p. 111; Edward Lucie-Smith, *Lives of the Great Twentieth-Century Artists*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1986, *sub voce*; Teresa Camps Miró, "El nostre primitivisme", in *L'avantguarda de l'escultura catalana*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1989, p. 18-43.

³⁷ James F. Knapp, "Primitivism and Empire: John Synge and Paul Gauguin", p. 57.

³⁸ Ivi, p. 55.

³⁹ "Alexandre Plana és nomenat fill adoptiu de Port de la Selva", *La Publicitat*, 28/VIII/1930.

l'imperatiu ètic emmascara la jugada comercial: "Ens hi empenyia un deure de patriotisme, considerant la nostra costa massa oblidada, tot i essent com és una font de riquesa per a l'avenir"⁴⁰. Tot i això, la guia sembla tant pensada a prestar servei als visitants previstos com a captar-ne de nous, perquè el 1925 els forasters a què Duran y Ventosa es referia el 1908 ja havien "descobert" la Costa Brava. Per això la guia presenta diverses poblacions, en un text bilingüe català-castellà a dues columnes i amb un resum final en francès; per això cada població va acompanyada de la seva respectiva publicitat sobre les fondes i els mitjans de transport. Les presentacions són responsabilitat de firmes de prestigi: Roses va a càrrec d'August Pi Suñer; Cadaqués, de Carles Rahola; Port de la Selva, de Josep M. de Sagarra; Sant Pere de Roda, de Lluís Portabella, i Llançà, d'Eusebi Isern i Dalmau.

Sagarra era l'únic que no tenia origen empordanès ni gironí (August Pi i Suñer era nascut a Barcelona, però la seva família era de Roses; Rahola era de Cadaqués; Isern, de Banyoles, i Portabella, de Figueres). Aquesta excepció significava una espècie de consagració com a "expert" en matèries empordaneses, que Sagarra havia aconseguit amb els seus poemes i els seus articles sobre El Port de la Selva: a l'estiu de 1924, per exemple, acompanyava la seva firma amb aquest topònim a la seva columna periòdica a *La Publicitat*, mentre que la resta de l'any no indicava pas des d'on escrivia l'article. La personalitat extrovertida de l'escriptor feia la resta, com explica Rossend Llates: "Al Port, a més d'aquest aspecte literari, [Sagarra] es va crear una mena de figura i de personalitat empordanística"⁴¹. No cal dir que tothom era conscient que aquesta activitat divulgadora beneficiava el turisme i, per tant, la prosperitat local, cosa que explica la decisió de l'Ajuntament del Port de la Selva, el 1930, d'adherir-se a l'esmentat homenatge a Alexandre Plana⁴².

Tot plegat suscita una qüestió anecdòtica però prou significativa: com és que Plana, Sagarra o Foix coneixien aquesta zona? Ja hem vist Pla reivindicar-ne el mèrit, però hi ha d'altres explicacions. Segons Ventalló, Foix hi va anar conduït per ell, que hi havia anat conduït per Plana; segons Llates, va ser Garcés qui va dur-hi Sagarra i, segons Albert Manent, Garcés hi havia anat gràcies a Padilla⁴³.

⁴⁰ *La Costa Brava. Album-Guia*, Barcelona, Ateneu Empordanès, 1925, p. 9.

⁴¹ Rossend Llates, *30 anys de vida catalana*, Barcelona, Aedos, 1969, p. 441 i ss.

⁴² *Acta de la Sessió de la Comissió Municipal del Port de la Selva*, 23 d'agost de 1930, Ajuntament del Port de la Selva.

⁴³ Rossend Llates, *30 anys de vida catalana*, p. 43; Albert Manent, *Tomàs Garcés. Entre l'avantguarda i el noucentisme*, Barcelona, Edicions 62, 2001, p. 58.

Les pistes ens duen doncs a Garcés i a Padilla, i és veritat que trobem rastres de la seva afició per la Costa Brava en les publicacions de l'època. Així, Padilla, il·lustrador i pintor, va publicar el desembre de 1922 a *La Publicitat*, un dibuix d'uns lledoners de la Selva⁴⁴; també Garcés, a les seves *Vint cançons*, que havien sortit pocs dies abans, parlava d'una Font dels Lledoners convertida en un "locus amoenus" (per exemple, a "Cançó de la nit d'agost")⁴⁵. Tot i que ni Padilla ni Garcés ho especificaven del tot, resulta que La Font dels Lledoners es troba a La Selva de Mar, i per tant aquesta és una de les primeres consagracions d'un lloc de la Costa Brava com a tòpic literari en la poesia postsimbolista. Curiosament Yvette Barbaza, en el seu clàssic estudi sobre la Costa Brava, indica que la Font dels Lledoners ("una meravellosa font, com no n'hi ha cap altra a tota la serra de Rodes") és el probable origen de la població del nord del Cap de Creus, especialment La Selva i el Port de la Selva⁴⁶. D'aquesta manera, doncs, la literatura sobre aquesta part de la Costa Brava, considerada com a tal, s'inicia allà on es va iniciar la seva civilització.

És dubtós, però, que Garcés conegués aquesta circumstància, i de fet no sabem perquè va anar a la Selva de Mar. Potser va intervenir-hi el rossellonenc Josep-Sebastià Pons, bon coneixedor de les Alberes i de la península del Cap de Creus, amb qui Garcés havia estat a Ceret el 1921. Ceret era ja el 1910 considerat "meca del cubisme", i hi treballaven Manolo Hugué o Ramon Pichot⁴⁷. En el pròleg que el 1947 va escriure per a la quarta edició de *Vint cançons*, Garcés remunta la seva primera estada a La Selva i al Port de la Selva al mateix any 1921 i la lliga molt directament al llibre:

El llibre va sortir el 20 de desembre de 1922. La meua primera estada a la Selva fou pel mes d'agost de 1921. Les vint poesies del recull són, doncs, escrites en poc més d'un any.⁴⁸

Sagarra no esmenta enlloc l'ajut de Garcés en el descobriment de la zona, adduït en canvi per Llates. A "Vint-i-cinc anys de poesia", pròleg a *Obra poè-*

⁴⁴ R. M. Padilla, "Lladoners de la Selva", *La Publicitat*, 24 de desembre 1922, p. 2.

⁴⁵ Tomàs Garcés, "Vint cançons", en *Poesia completa*, Ed. A. Susanna, Barcelona, Columna, 1986, p. 44-45.

⁴⁶ Yvette Barbaza, *El paisatge humà de la Costa Brava*, Barcelona, Edicions 62, 1988, v. 1, p. 300.

⁴⁷ Sobre Ceret, vegeu Joan M. Minguet Batllori i Jaume Vidal i Oliveras, "Avantguardes a Catalunya. Cronologia crítica (1906-1939)", en *Avantguardes a Catalunya. 1906-1939*, Ed. D. Giralt-Miracle, Barcelona, Olimpíada cultural / Fundació Caixa de Catalunya, 1992, pp. 466-589. Per la visita de Garcés, vegeu Tomàs Garcés, "Vida i poesia de Josep Sebastià Pons", en *Prosa completa, II*, Ed. A. Susanna, Barcelona, Columna, 1991, pp. 275-287. El text és de 1963.

⁴⁸ Tomàs Garcés, "Història d'aquest llibre", in Tomàs Garcés, *Poesia completa*, Barcelona, Columna, 1986, pp. 13-19.

tica (1947), Sagarra ens dóna la data de la seva primera visita al Port de la Selva: la tardor de 1921, però segons ell seguia una suggerència de Josep Pla⁴⁹. Lluís Permanyer, basant-se en el testimoni de Mercè Devesa, dona de Sagarra, indica que la parella hi va anar per primer cop amb Pilar Planes, Josep M. Planes (pintor i director del *Be Negre*) i Alexandre Plana⁵⁰. Poc temps després Sagarra ja semblava estar-hi ben establert com a estiuejant: Llates narra una visita feta a Sagarra al Port de la Selva “la segona quinzena del mes d’agost de 1923”; Joaquim Ventalló, en el testimoni que fa a Permanyer, diu que quan ell hi va anar el 1925 amb Alexandre Plana, Sagarra hi tenia “una barca a mitges amb el pescador Esteve Nadal.”⁵¹

Anem finalment al testimoni d’un altre barceloní (i/o sarrianenc) il·lustre, J.V.Foix. No tenim estudis biogràfics encara prou complets sobre les seves primeres estades a la Costa Brava, però podem citar el testimoni transcrit per Joan Guillaumet l’octubre de 1971:

El primer poble de la costa que vaig conèixer, de la Costa Brava, va ser Calella de Palafrugell. Abans, potser, Begur. A Begur hi vaig ser l’any 1923 acompanyat d’uns bons amics, entre els quals hi havia en Carles Riba i el pintor Josep Obiols. Havíem estat convidats a passar uns dies a una casa a Sa Tuna. [...] Vaig passar dues o tres estades més, que les vaig fer a Tamariu, en una època anterior també al turisme de masses. I l’any 1925 va ser quan vaig anar per primer cop al Port de la Selva. Al Port de la Selva hi havia encara menys turisme.⁵²

Per a la seva primera visita al Port de la Selva, els seus biògrafs estableixen la data de 1924 o 1925⁵³. Tot i que podem desconfiar de la precisió d’alguns records concrets, no sembla que Foix s’inventi l’estada a Sa Tuna amb uns amics (“l’Obiols pintor, En Fises arquitecte, En Turell, que serà enginyer, En Vidal mercader, En Requesens”) als quals s’afegeix Carles Riba, estada que Foix data el 10/IX/1922 en el seu volum *Catalans de 1918*, publicat el 1965. Segons

⁴⁹ Josep Maria de Sagarra, “Vint-i-cinc anys de poesia”, In *Obra poètica (1912-1937)*, Barcelona, Selecta, 1947, p. 55.

⁵⁰ Lluís Permanyer, *Sagarra, vist pels seus íntims*, Barcelona, La Campana, 1991, pp. 53-55.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Joan Guillaumet, “J.V. Foix: de Sarrià al Port de la Selva”, en *Vent de tramuntana, gent de tramuntana*, Barcelona, Joventut, 1992, p. 60.

⁵³ Per a 1924: Àlbum Foix, *Una successió d’instantis*, a cura de Joan de Déu Domènech i Vinyet Panyella, Barcelona, Quaderns Crema, 1990, p. 341; M. Guerrero, *J. V. Foix, investigador en poesia*. Barcelona, Empúries, 1996, p. 174. Per a 1925: testimoni de Ventalló a Joan R. Veny (cf. J.V. Foix, *Tocant a mà... Edició i estudi de Joan R. Veny-Mesquida*, Barcelona, Edicions 62, 1993, p. 244).

Foix, a ell va ser Pla qui li havia fet conèixer Calella i El Port de la Selva. Ho explicà per primer cop a “El món meravellós d’En Luard”:

La nostra primera anada a l'al·lucinant contrada del Cap de Creus, la devem al que ens n’havien contat En Sagarra i En Plana, i a un article d’En Pla, a la nostra *La Publicitat*.⁵⁴

Foix va publicar “El món meravellós d’En Luard” en el llibre *Allò que no diu “La Vanguardia”* (1970); en el pròleg diu que ell llibre conté material publicat al diari *La Publicitat* (cosa que en part explica el títol) però, tot i que “El món...” apareix amb la data “9/VIII/1931”, el cert és que en aquesta data no va aparèixer cap article de Foix a *La Publicitat*. Com que, a més, “El món...” està dedicat “a Alexandre Plana, I. M.” i que Plana va morir el 1940, no sabem quan Foix va escriure aquest text i fins a quina data el va estar retocant. Tot això és irrellevant, és clar, i no els faria perdre tant el temps si no fos perquè és interessant saber des de quina distància està escrivint Foix. Això ens permetria entendre perquè, almenys quan va publicar Foix això, ell no es considerava producte de cap campanya turística sinó seguidor d’uns consells amicals. Val la pena insistir que ningú no es considera mai resultat del turisme sinó una víctima més? Perquè, en totes les declaracions obtingudes fins aquí, ningú no sembla mai plantejar-se que potser la publicitat de llibres com l’*Album-guia* hi havia tingut res a veure.

El que és cert, de tota manera, és que la iniciativa d’Agulló, després del seu bateig el 1908, va començar a arrelar a la dècada del 1910, amb les primeres visites d’uns excèntrics estiuiejants, i a meitats dels anys 20 ja havia trobat els seus principals propagandistes. Fixem, per exemple, algunes dates per a la *petite histoire* dels qui van “descobrir” el Cap de Creus: Garcés (1921), Sagarra (1921), Plana (1923?), Foix (1924); sobre Pla, com sempre, no tenim dates fiables. Abans, és clar, hi havia hagut Marquina i d’Ors i tota la literatura floral·lesca que havia tractat diversos indrets de la Costa Brava⁵⁵, però el canvi de posicionament estètic és fonamental. Quedi clar que no ens ha d’importar gaire qui va ser el primer d’arribar-hi, sinó quin procés es va seguir per tal que el descobriment arribés a un cert nombre de gent. Mirem el cas de Rusiñol, un cop més, però referent ara no al descobriment de París sinó al de Sitges: s’hi va aturar per casualitat, però hi va trobar un pintor conegut que hi vivia i que li va mostrar alguns paisatges interessants; Rusiñol es va encarregar

⁵⁴ Cito J. V. Foix, “El món meravellós d’En Luard”, en *Allò que no diu «La Vanguardia»*, Barcelona, Proa, 1970, pp. 69-71. Vegeu una declaració semblant a Joan Guillaumet. “J. V. Foix...”, p. 61.

⁵⁵ Per exemple, Torres y Vilaró, “De la Costa Brava. La ginestera arran del mar, La xàbega, Aygua Xelida”, en *Jocs Florals de Barcelona*, Barcelona, Estampa La Renaxensa, 1917, pp. 157-163.

d'assabentar els seus amics de la descoberta⁵⁶. Els autors que estudiem aquí, en canvi, ja es trobaven en un context que els predisposava a anar-hi. Però també és cert que, quan dos pioners, posem Garcés o Pla, podien motivar Sagarra i aquest motivava Llates o Foix, era perquè sabien que hi trobarien uns elements d'interès comú.

Els intel·lectuals, com Duran i Agulló, i els literats, com Garcés, Sagarra o Pla, van canviar doncs, la mirada que s'havia dut sobre aquella zona i, alhora, aquesta nova mirada va transformar profundament la Costa Brava, en una maniobra que no és pas nova sinó que, com ha observat Augustin Berque, és característica en la transformació del "medi" en "paisatge" o, com en el nostre cas, de paisatge rural a paisatge turístic:

"les sociétés aménagent leur environnement en fonction de l'interprétation qu'elles en font, et réciproquement elles l'interprètent en fonction de l'aménagement qu'elles en font."⁵⁷

Si ningú vol ser turista, ningú no vol, tampoc, ser acusat de promoure el turisme; però la interpretació del Cap de Creus feta pels nostres autors ha resultat fonamental no només per a la promoció de les seves poblacions, sinó també per a la seva transformació, que sovint ha resultat molt més que un simple "aménagement"; una transformació que, no cal dir-ho, aquests mateixos autors van lamentar tantes vegades en les seves obres posteriors. Això ens du a un estudi sobre la visió de la Costa Brava a la postguerra, que deixarem per a un altre moment.

⁵⁶ Margarida Casacuberta, *Santiago Rusiñol: vida, literatura i mite*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 68 i ss.

⁵⁷ Augustin Berque, *Les raisons du paysage. De la Chine antique aux environnements de symbèse*, s.l., Hazan, 1995, p. 15.

